

positions on the definition of the concept of "health culture" in domestic and foreign experience are analyzed, the concepts of health culture, meaningfully presented in Russian scientific thought, are characterized (E. Weiner, V. Kolbanov, L. Tatarnikova, I. Glynyanova, E. Shulgin, S. Lebedchenko, M. Marynina). Thus, E. Weiner characterizes the culture of health as a person's awareness of the value of health in a number of life priorities that determine his care for his health and the health of others. Another concept of health culture is based on the following principles: from health-based mental and physical self-development through a scientific understanding of the essence of health and self-knowledge to a culture of health, healthy lifestyle and physical health. According to the third approach under the culture of health means a dynamic stereotype of behavior that promotes a healthy lifestyle and determines a caring attitude to the health of others. According to the concept of I. Glynyanova healthy lifestyle, the practical implementation of such a program as a result of creative interpretation and individually determined at the personal level of certain (and acceptable to the individual) concepts and doctrines of health, healthy people and healthy lifestyles necessary for harmonious existence. In the analyzed concepts, some scientists focus on the socio-value aspect of health culture, in the definitions of others - the dominant nature of the activity.

Examples of successful practices of the international project "European Network of Schools for Health Promotion" and the public organization Children's Fund "Health through Education" are given in the field of applied component. It was found that the "European Network of Schools for Health Promotion" through health-oriented activities contributes to the formation of children's values of health, creating a healthy environment and coordinating the activities of schools to improve the efficiency and quality of their results, as well as dissemination of effective innovative experience of such activities in European countries. The Children through Health through Education Foundation focuses its work on the development and implementation of programs in educational institutions based on the development of healthy lifestyle skills and prevention of socially dangerous diseases as important components of personal health culture.

Key words: *concepts of health culture, personal health, domestic, foreign, experience, health promotion schools, formation.*

УДК 378.14.015.62:159.942

Наталія Коваленко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0003-2854-2461

Роман Гриценко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-8431-874X

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/355-367

ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У дослідженні подано порівняльний аналіз визначення поняття емоційний інтелект у зарубіжних та вітчизняних дослідженнях, розглянуто моделі структур емоційного інтелекту. Представлено результати проведеного дослідження гендерних особливостей розвитку емоційного інтелекту старшокласників. Визначено, що емоційний інтелект, його компоненти розвинуті приблизно однаково

в представників обох статей старшокласників, децю вищі результати виявили у хлопців за компонентами емоційного інтелекту: розуміння і контроль власних емоцій, розвиток соціальних навичок саме.

Ключові слова: емоційний інтелект, моделі емоційного інтелекту розуміння власних емоцій, контроль власних емоцій, емпатія, соціальні навички, мотивація.

Постановка проблеми. Концепцією «Нова українська школа» однією з ключових компетентностей, на формування яких спрямований навчально-виховний процес, визначена соціальна компетентність, як уміння працювати з іншими на результат, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів. Важливу роль, на думку дослідників емоційного інтелекту (EI), його якості визначають ефективність формування соціальної компетентності, оскільки розвинений емоційний інтелект забезпечує здатність та готовність особистості розуміти власні емоції й емоції співрозмовників, управляти своїми емоціями і балансувати емоційний фон групи, адаптуватись емоційно, ефективно організовувати взаємодію з людьми. Старший шкільний вік – час формування соціальних навичок як ефективних інструментів життєвої адаптації в мінливих соціальних умовах, самореалізації та активної соціальної взаємодії.

Аналіз актуальних досліджень. Сутність, структура й особливості розвитку емоційного інтелекту стали предметом дослідження зарубіжних вчених (Дж. Мейєр, Д. Гоулман, Р. Бар-Он, Д. Люсін тощо) та вітчизняних (Г. Березюк, Е. Носенко, О. Власова, А. Петровська тощо). Гендерні відмінності в розвитку емоційного інтелекту у своїх працях аналізували: В. Абраменкова, І. Адреєєва, Г. Бреслав, Т. Говорун, Є. Діденко, О. Кікінеджи, О. Лелюс-Степанчук, Г. Орме, Е. Ярська-Смирнова, та інші. Емоційний інтелект старшокласників досліджували (Г. Гондарева, І. Опанасюк тощо). Поряд із тим, гендерні особливості розвитку емоційного інтелекту старшокласників потребують подальшого вивчення, теоретичного обґрунтування та емпіричного дослідження. Виходячи з цього, ставимо за **мету** виявити гендерні особливості розвитку емоційного інтелекту старшокласників.

Методи дослідження. Для реалізації мети на різних етапах наукового пошуку комплексно застосовано такі методи: *теоретичні* (аналіз, синтез, порівняння, систематизація та узагальнення наукових джерел щодо сутності і структури емоційного інтелекту, емпіричних даних); *емпіричні* (авторський опитувальник, створений на основі опитувальника емоційного інтелекту «Емін» (Д. Люсін), методики для визначення рівня емоційного інтелекту (Н. Холл), методики для визначення рівня емпатійних здібностей (В. Бойко) з метою проведення дослідження гендерних особливостей розвитку емоційного інтелекту старшокласників.

Виклад основного матеріалу. Введенню терміну «емоційний інтелект» у наукову парадигму передувала поступова зміна точки зору на співвідношення емоційних і пізнавальних процесів. Д. Гоулман виділив такі складові емоційного інтелекту (EQ): самосвідомість (self-awareness), самоконтроль (self-management), емпатія (empathy) і навички відносин (relationship skills). Високий рівень емоційного інтелекту забезпечує приємність у спілкуванні, реалістичну самооцінку, самодостатність і незалежність, намагання уникати конфліктних ситуацій. Згідно з визначенням Д. Гоулмана, емоційний інтелект – це комплекс навичок і здібностей у галузі розуміння, розпізнавання своїх і чужих відчуттів чи емоцій, а також у галузі контролю чи управління своїми переживаннями й почуттями інших людей (Гоулман, 2009).

Р. Бар-Он – клінічний психолог, уперше ввів термін емоційного коефіцієнта (EQ – Emotional Quotient) як альтернативи традиційному «психометричному інтелекту» (IQ) у 1985 р. Згідно з Р. Бар-Оном, EI – це «безліч некогнітивних здібностей і навичок, які впливають на здатність успішно справлятися з вимогами і тиском оточення» (Bar-On, 1988).

М. Шпак емоційний інтелект визначає як інтегративну особистісну властивість, яка зумовлюється динамічною єдністю афекту та інтелекту через взаємодію емоційних, когнітивних, конативних і мотиваційних особливостей і спрямована на розуміння власних емоцій та емоційних переживань інших, забезпечує управління емоційним станом, підпорядкування емоцій розуму, сприяє самопізнанню й самореалізації через збагачення емоційного і соціального досвіду (Шпак, 2011).

Дж. Мейер і П. Селовей термін EI розуміють як: «це підмножинність соціального інтелекту, яка включає в себе здібність контролювати свої емоції та емоції інших людей, розрізняти їх і використовувати отриману інформацію для управління мисленням і діями інших людей» (Mayer et al., 2000). Ученими була розроблена перша модель EI (Мейєра – Селовея – Карузо), яка отримала назву «Модель здібностей». Вона об'єднувала здібності чотирьох типів як складових EI: 1) сприйняття емоцій (як власних, так і емоцій інших); 2) використання емоцій для стимуляції мислення; 3) розуміння емоцій; 4) управління емоціями (Mayer et al., 2000).

Під емоційним інтелектом Д. Гоулман розуміє «здібність людини тлумачити власні емоції та емоції оточуючих, щоб використати отриману інформацію для реалізації власних цілей» (Гоулман, 2009). Ученим була запропонована так звана «Мішана модель» EI, яка складалася з п'яти компонентів: 1) самопізнання – розуміння власних емоцій; 2) саморегуляція – уміння контролювати власні емоції і вчинки; 3) мотивація – здібність

намагатися досягати цілі; 4) емпатія – розуміння емоційного стану інших людей; 5) соціальні навички – здібності спілкування й маніпулювання.

Важливим внеском у теорію і практику EI є створення в 1996 р. Р. Бар-Оном опитувальника на вимір EQ (Emotional Quotient Inventory) (Bar-On, 1988). У даному опитувальнику представлені п'ять основних компонентів емоційного інтелекту: 1) внутрішньоособистісний – знання про емоції, здатність розуміти і виражати емоції (шкали «емоційна самосвідомість», «напористість/наполегливість», «самоповага», «незалежність», «самоактуалізація»); 2) міжособистісний – здатність усвідомлювати, розуміти і приймати почуття інших («емпатія», «соціальна відповідальність», «міжособистісні відносини»); 3) адаптованість – здатність пристосовувати почуття, думки й поведінку до постійно змінюваних умов і ситуацій, а також управляти цими змінами («реалістичність», «гнучкість», «рішення проблем»); 4) регуляція стресу («стресостійкість», «контроль імпульсивності»); 5) загальний настрій («оптимізм», «щастя») (Bar-On, 1988).

На сьогодні у психологічній науці є два типи поглядів. Прихильники одного підходу стверджують, що рівень EQ закладений у генах як певна біологічна властивість мозку. Їхні опоненти наполягають: емоційний інтелект можливо розвивати й нарощувати. Е. Носенко, Н. Коврига подають результати дослідження Л. Броді та Дж. Холл, які вивчали гендерні розбіжності в емоційних реакціях і встановили, що в дівчат раніше формується спроможність висловлювати емоції вербально, ніж у хлопців. Це призводить до того, що жінки більш точно висловлюють свої почуття, ніж чоловіки, і заміщують фізичні емоційні реакції вербальними (Носенко та Коврига, 2003).

Г. Орме наводить дані про те, що незважаючи на відсутність відмінностей між чоловіками і жінками, за загальним рівнем коефіцієнта емоційності жінки виявляють більш високий рівень із міжособистісними показниками емоційного інтелекту (емоційності, міжособистісних відносин, соціальної відповідальності). У чоловіків переважають внутрішньоособистісні показники (самоствердження, здатність відстоювати свої права), здатності до управління стресом (стресостійкість, контроль імпульсивності) і адаптованість (визначення правдоподібності, рішення проблем) (Орме, 2003).

Чоловіки і жінки з різною інтенсивністю і різними способами висловлюють свої емоції. Відмінності в інтенсивності вираження емоцій можуть бути пов'язані з тим, що в жінок лицьова активність в цілому вище, ніж у чоловіків. Слід урахувати й той факт, що чоловіки в межах своєї

традиційної статевої ролі схильні до «обмежувальної емоційності» – мінімізації емоційної експресії. Виражені гендерні відмінності в сфері обробки емоційної інформації виявляються вже в підлітковому віці. Так, сучасні дівчатка в цілому краще, ніж хлопчики, регулюють і контролюють свої почуття, краще їх вербалізують, мають більш багатий тезаурус для опису емоційних станів, у них більш розвинений емоційний канал емпатії (Бреслав, 2004).

Т. Говорун та О. Кікінеджи відзначають, що емоційну чутливість, сенситивність жінок до психологічного стану іншої людини вважають класичними фемінними, а емоційну стриманість чоловіків – маскулінною властивостями. Уявлення, що чоловіки є емоційно-глухими індивідами, породжене стереотипом. Проте традиційне виховання, стереотипізована соціалізація розвиває в них так звану «нормативну чоловічу алекситимію», тобто нездатність розуміти емоційні відтінки взаємин. Спорідненою з емоційною чуйністю є емпатійність і пов'язана з нею схильність опікати, доглядати когось, яку вважають жіночою якістю, успадкованою від природи жінки-матері. Різниця у вимірах статевої відмінностей емпатійної поведінки між жінками і чоловіками незначна, це означає, що типову ознаку фемінної ролі поділяють як жінки, так і чоловіки (Говорун, 2004).

Старший шкільний вік, що є сенситивним для формування емоційного інтелекту, характеризується усвідомленим переосмисленням взаємин із оточуючими, активною спрямованістю в майбутнє в статусі чоловіка чи жінки, високим рівнем самосвідомості та потребою в самопізнанні (Мудрик, 1999).

У даному дослідженні, для оцінки рівня розвитку емоційного інтелекту старшокласників (його компонентів за Д. Гоулманом) використовувався авторський опитувальник, створений на основі опитувальника емоційного інтелекту «Емін» (Д. Люсін), методики для визначення рівня емоційного інтелекту (Н. Холл), методики для визначення рівня емпатійних здібностей (В. Бойко).

Опитування проводилося 18 листопада 2020 року на базі Комунальної установи Шосткинський навчально-виховний комплекс: спеціалізована школа I-II ступенів – ліцей, Шосткинської міської ради, Сумської області. Респонденти – учні двох одинадцятих класів: 11-Б і 11-В. Загальну вибірку склали 37 учнів, серед яких 16 дівчат і 21 хлопець. Анкета проводилася після уроків, із погодженням із адміністрацією школи і класних керівників цих класів. Розглянемо відповіді учнів на запитання опитувальника з різних компонентів та подамо узагальнену характеристику компонентів старшокласників.

На запитання «Що на вашу думку означає термін «емоційний інтелект»? 9 респондентів або не відповіли, або вказали, що не знають значення цього терміну, що становить близько 27 % від опитаних. У решти визначення було сформоване через складові EI: у 17 учнів указано контроль емоцій (відповідно 46 % від усіх опитаних), у 15 – розуміння власних емоцій (41 % від усіх опитаних), 5 учнів вказали у визначенні вміння досягати цілей (13,5 % від усіх опитаних), 2 учні вказали розуміння емоцій інших (5,5 %) і 2 учні зрозуміли «емоційний інтелект» як інструмент для спілкування (5,5 %). Серед даних відповідей лише 8 чоловік назвали одразу декілька компонентів, 2 або 3, решта назвала лише по одному.

На запитання «Який рівень емоційного інтелекту у тебе?» не дали відповідь 14 респондентів. Серед решти: 2 респонденти вказали, що в них низький рівень емоційного інтелекту, при чому ці респонденти жіночої статі, 7 респондентів вказали на високий рівень (5 хлопчиків і 2 дівчинки) і 14 вважають свій рівень емоційного інтелекту середнім (7 хлопців і 7 дівчат).

Отже, на основі цих двох запитань можна зробити висновок, по-перше, що поняття «емоційний інтелект» не висвітлювалося для учнів, для них цей термін є новим, по-друге, у більшості випадків, для учнів це поняття зводиться до розуміння й контролю власних емоцій. Відповідно до самооцінювання, більшість респондентів відповіли, що вони мають середній рівень емоційного інтелекту, серед інших відповідей про низький рівень говорили дівчата, про високий рівень у більшості випадків свідчили хлопці.

У відповідях на запитання «Якщо в тебе поганий настрій, чи розумієш ти чому саме?», яке входило до групи запитань, які вивчали особливості розвитку компоненту EI «розуміння власних емоцій», можна побачити яскраву відмінність між хлопцями і дівчатами: 81 % дівчат зазначили – «не завжди», 19 % обрали відповідь «так». У хлопців картина майже протилежна: варіант «так» обрали 71 % респондентів, варіант «не знаю» лише 29 % (рис. 1).

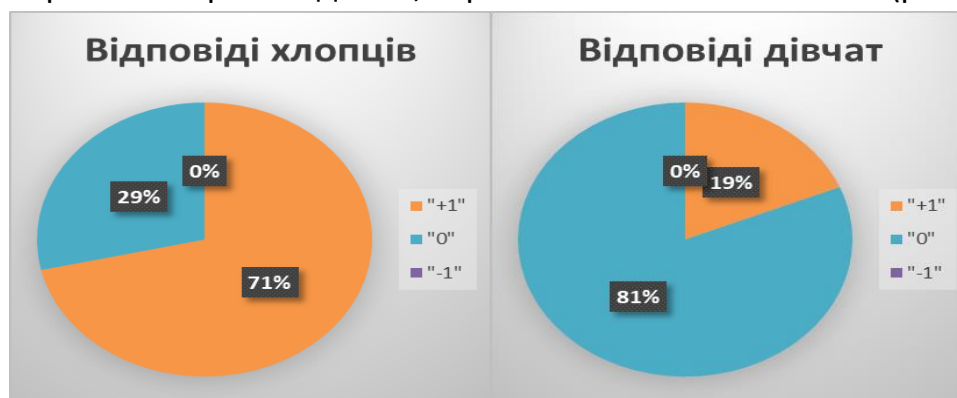

Рис. 1. Результати відповідей старшокласників на запитання «Якщо в тебе поганий настрій, чи розумієш ти чому саме?»

Емпатійні навички особистості, наступний компонент ЕІ, розкривалися переліком запитань, серед яких було запитання «Якщо у твого товариша буде поганий настрій, що ти відчуєш?». Варіант відповіді «настрій покращиться» (-1) обрав лише 1 хлопець. Варіант «у мене настрій також погіршиться» (+1) обрали 9 хлопців і 14 дівчат, варіант «мій настрій не зміниться» (0) обрали 11 хлопців і 2 дівчинки (рис. 2).

Рис. 2. Результати відповідей старшокласників на запитання «Якщо у твого товариша буде поганий настрій, що ти відчуєш?»

Запитання «Якщо довгий час не вдається вирішити якусь проблему, то...», входило у блок запитань, які досліджували мотивацію респондентів як компонент ЕІ. Результати дівчат і хлопців у даному випадку не дуже різняться: варіант «залишу цю проблему і, можливо, повернусь до неї пізніше» (0) обрали 11 хлопців і 10 дівчат; варіант «переїду до іншого запитання» (-1) обрали 2 хлопці і 1 дівчинка; варіант «наполегливо намагатимуся розв'язувати проблему до кінця» (+1) обрали 8 хлопців і 5 дівчат (рис. 3).

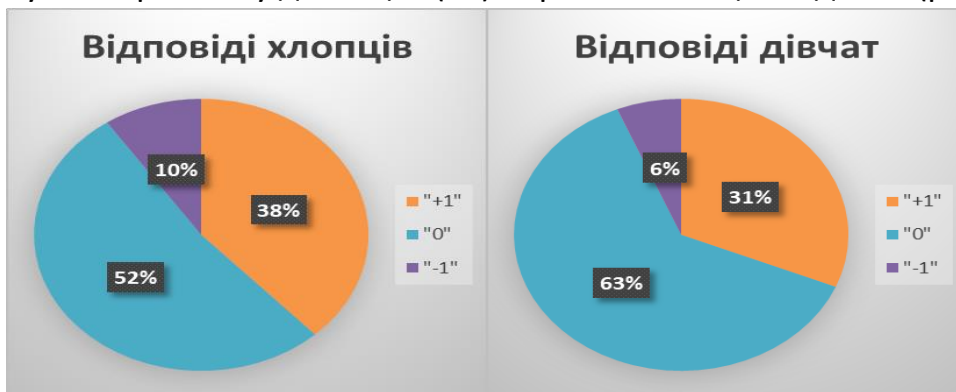

Рис. 3. Результати відповідей старшокласників на запитання «Якщо довгий час не вдається вирішити якусь проблему, то...»

Запитання «Чи легко тобі знаходити спільну мову з оточуючими?» – одне з запитань, які стосувалися соціальних навичок особистості. У даному

випадку різниця також незначна: варіант «лише зі знайомими» (0) обрали 11 хлопців і 8 дівчат; варіант «з усіма» (+1) обрали 10 хлопців і 7 дівчат; варіант «дуже складно з ким-небудь заговорити» (-1) обрала лише 1 дівчина (рис. 4).

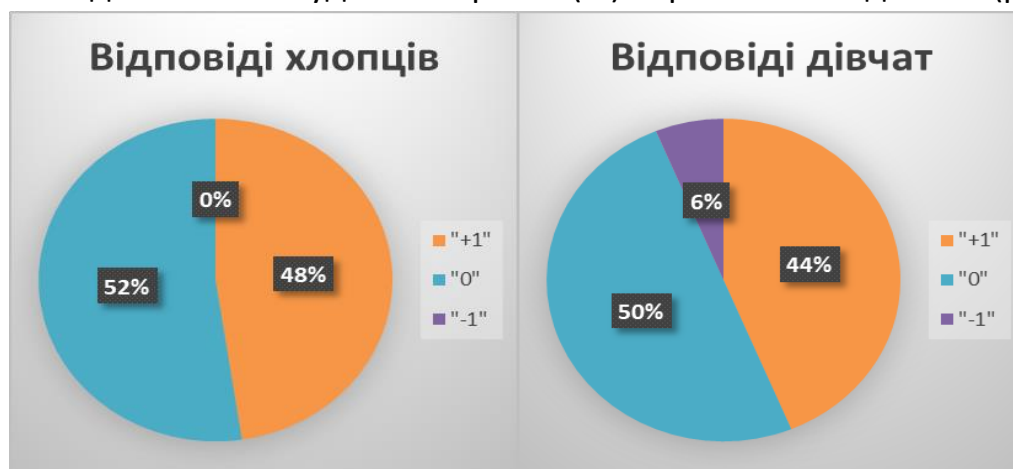

Рис 4. Результати відповідей старшокласників на запитання «Чи легко тобі знаходити спільну мову з оточуючими?»

Підрахувавши середній бал за кожний з компонентів EI, а саме: контроль власних емоцій, розуміння власних емоцій, емпатія, соціальні навички та мотивація, поділили результати на інтервали від низького рівня до високого й порівняли. Для цього ввели позначки: високий рівень (В), рівень вище середнього (ВС), середній (С), рівень нижче середнього (НС), низький (Н).

У компоненті «розуміння власних емоцій», високий рівень спостерігався у 6 хлопчиків і 4 дівчат, вище середнього – у 12 хлопчиків і 7 дівчат, середній – 3 хлопця і 3 дівчини, нижче середнього – у 2 дівчат. Отже, середній бал за цим компонентом у хлопців становить 0,492 (вище середнього), тим часом у дівчат цей показник рівний 0,385 (вище середнього). Отже, здатність до розуміння власних емоцій, за отриманими результатами, трохи більша у хлопців, ніж у дівчат. Якщо порівнювати даний результат із результатами констатувального експерименту І. Опанасюк, то можна сказати, що результати багато в чому збігаються. Так, дослідником було встановлено, що хлопці проявляють кращу здатність у розпізнанні власних емоцій: 31 % і 12 % – відповідно середній і високий рівень у чоловічої статі: 28 % і 3 % – відповідно середній і високий рівень у жіночої статі ([Опанасюк, 2015](#)).

За наступним компонентом емоційного інтелекту – «контроль власних емоцій» отримали високий рівень контролю емоцій лише у 28 % хлопців, ВС – у 24 % хлопців і 44 % дівчат, С – у 29 % хлопців і у 37 % дівчат, НС – у 19 % хлопців і 19 % дівчат. Середній бал за цим компонентів у хлопців становив 0,316 (ВС), тим часом у дівчат цей показник становив 0,071 (С). Бачимо істотну різницю, отже, рівень контролю емоцій у хлопців розвинутий набагато краще, ніж у дівчат, що також підтверджує

констатувальний експеримент І. Опанасюк, згідно з яким, за шкалою «управління своїми емоціями» у представників чоловічої статі ця здатність є більш вираженою складовою поведінки, ніж у дівчат: 19 % і 18 % – відповідно низький і високий рівень у чоловічої статі; 27 % і 13% – відповідно низький і високий рівень у жіночої статі ([Опанасюк, 2015](#)).

За результатами дослідження високий рівень емпатійних якостей – у 52 % хлопців і 50 % дівчат, ВС – у 43 % хлопців і 44 % дівчат, С – у 6 % дівчат, і НС – у 5 % хлопців. Середні бали за емпатійними якостями у хлопців становить 0,529 (ВС), у той час у дівчат 0,513 (ВС). Отже, можна зробити висновок, що в цілому рівень розвитку емпатії у хлопців і в дівчат знаходиться приблизно на однаковому рівні. Даний результат дещо різниться із результатами дослідження І. Опанасюк, адже в ньому вказано, що рівень розуміння емоцій інших людей у дівчат є вищим, ніж у хлопців, тим самим отримали деяку суперечність.

Щодо соціальних навичок, результати анкетування показали: високий рівень – у 62 % хлопців і 38 % дівчат, вище середнього – у 24 % хлопців і 25 % дівчат, середній рівень – у 31 % дівчат, нижче середнього – у 14 % хлопців. Середні бали за даним компонентом наступні: у хлопців – 0,486 (вище середнього), у той час як у дівчат – 0,363 (вище середнього). Таким чином, соціальні навички в хлопців розвинуті краще, ніж у дівчат, що відповідає результатам за шкалою «комунікативної спрямованості» в експерименті І. Опанасюк.

Щодо мотивації, результати анкетування показали: високий рівень – у 5 % хлопців і 6 % дівчат, вище середнього – у 33 % хлопців і 13 % дівчат, середній рівень – у 48 % хлопців і 75 % дівчат, нижче середнього – у 9 % хлопців і 6 % дівчат, низький рівень – у 5 % хлопців. Середні бали за цим компонентом: у хлопців 0,115 (середній рівень) у дівчат 0,068 (середній рівень). Даний результат означає, що відмінності в умотивованості між хлопцями і дівчатами фактично немає. Даний результат співпадає з результатами констатувального експерименту І. Опанасюк.

Щодо загального рівня емоційного інтелекту встановлено: високий рівень – у 3 хлопців і 1 дівчини, вище середнього – у 14 хлопців і 10 дівчат, середній рівень – у 4 хлопців і 5 дівчат (рис.5).

Рис 5. Рівень розвитку емоційного інтелекту старшокласників

Середній бал EI у хлопців 0,363 (вище середнього), у дівчат тим часом 0,259 (вище середнього). Отже, рівень розвитку емоційного інтелекту у хлопців і в дівчат відповідає рівню – вище середнього, проте за значенням у хлопців він трохи вищий, ніж у дівчат. Тоді як у дослідженні І. Опанасюк інтегрований показник емоційного інтелекту у двох гендерних групах виражений середнім рівнем: у хлопців середній рівень – 42 %, низький рівень – 18 %, тоді як у дівчат середній рівень – 45 %, низький рівень – 16 %) ([Опанасюк, 2015](#)).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, емоційний інтелект (EQ) – це здатність усвідомлювати, розуміти, використовувати емоції й управляти ними, а також на основі цих умінь ефективно взаємодіяти з іншими людьми. Він є підґрунтям формування соціальної компетентності, яка дозволяє ефективно взаємодіяти в соціумі.

Підсумовуючи результати проведеного емпіричного дослідження, можна зробити висновок, що емоційний інтелект та його компоненти розвинуті приблизно однаково в представників обох статей старшокласників, однак різницю констатували в розвитку розуміння й контролю власних емоцій, а також у розвитку соціальних навичок – саме в даних компонентах EI існує перевага хлопців над дівчатами. Середні результати складових емоційного інтелекту становили: розуміння власних емоцій: у хлопців – 0,492 (вище середнього), у дівчат – 0,385 (вище середнього); контроль власних емоцій: у хлопців – 0,316 (вище середнього), у дівчат – 0,071 (середній рівень); емпатія: у хлопців – 0,529 (вище середнього), у дівчат – 0,513 (вище середнього); соціальні навички: у хлопців – 0,115 (середній рівень), у дівчат – 0,068 (середній рівень); мотивація: у хлопців – 0,363 (вище середнього), у дівчат – 0,259 (вище середнього). Також дослідження виявило в даних класах загальний рівень розвитку емоційного інтелекту старшокласників дещо вищий у хлопців.

Згідно з методикою проведення анкетування, загальний рівень розвитку ЕІ в обох статей знаходиться на рівні вище середнього.

ЛІТЕРАТУРА

- Бойко, В. В. *Методика для визначення рівня емпатійних здібностей*. <http://psih.pp.ua/.html> (Boiko, V. V. *Methods for determining the level of empathic abilities*. <http://psih.pp.ua/.html>).
- Бреслав, Г. М. (2004). *Психология эмоций*. М.: Смысл; Издательский центр «Академия» (Breslav, H. M. (2004). *Psychology of emotions*. М.: Meaning; Publishing Center "Academy").
- Вайсбах, Х. (1998). *Эмоциональный интеллект*. М.: Лик Пресс (Weisbach, X. (1998). *Emotional intelligence*. М.: Lik Press).
- Говорун, Т. В., Кікінеджи, О. М. (2004). *Гендерна психологія*. К.: Видавничий центр «Академія» (Novorun, T., Kikineji, O. (2004). *Gender psychology*. К.: Publishing Center "Academy").
- Гоулман, Д. (2009). *Эмоциональный интеллект*. М.: АСТ (Goulman, D. (2009). *Emotional intelligence*. М.: AST).
- Діденко, Є. О. Гендерні особливості емоційного інтелекту особистості. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*, 12, 137-141 (Didenko, Ye. O. Gender features of emotional intelligence of personality. *Collection of scientific works of the Khmelnytsky Institute of Social Technologies of the University "Ukraine"*, 12, 137-141).
- Ильин, Е. П. (2001). *Эмоции и чувства*. СПб.: Питер (Ilyin, E. P. (2001). *Emotions and feelings*. SPb.: Peter).
- Карпов, А. В., Петровская, А. С. (2008). *Психология эмоционального интеллекта: теория, диагностика, практика*. Ярославль: ЯрГУ (Karpov, A., Petrovskaya, A. (2008). *Psychology of emotional intelligence: theory, diagnosis, practice*. Yaroslavl: YarGu).
- Люсин, Д. В. *Опитувальник емоційного інтелекту «ЕІІІ»*. Режим доступу: <https://sites.google.com/site/emocionalnyjintellekt5555/metody-diagnostiki-ei/oprosnik-emin-d-lusina> (Liusin, D. *Questionnaire of emotional intelligence "Emln"*. <https://sites.google.com/site/emocionalnyjintellekt5555/metody-diagnostiki-ei/oprosnik-emin-d-lusina>).
- Мудрик, А. В. (1999). *Социальная педагогика*. М.: Академия (Mudrik, A. (1999). *Social pedagogy*. М.: Academy).
- Носенко, Е. Л., Коврига, Н. В. (2003). *Эмоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції*. К.: Вища шк. (Nosenko, E. L., Kovriga, N. (2003). *Emotional intelligence: conceptualization of the phenomenon, basic functions*. К.: Higher school).
- Опанасюк, І. (2015). Гендерна специфіка розвитку емоційного інтелекту в старшокласників. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*, 20 (2), 66-73 (Opnasiuk, I. (2015). Gender specifics of emotional intelligence development in high school students. *Collection of scientific works: philosophy, sociology, psychology*, 20 (2), 66-73).
- Орме, Г. (2003). *Эмоциональное мышление как инструмент достижения успеха*. М.: «КСП» (Orme, H. (2003). *Emotional thinking as a tool for success*. М.: "KSP").
- Холл, Н. *Методика для визначення рівня емоційного інтелекту*. <http://kadry.co/test-holla> (Hall, N. *Methods for determining the level of emotional intelligence*. <http://kadry.co/test-holla/>).

- [Шпак, М.](#) (2011). Емоційний інтелект в контексті сучасних психологічних досліджень. *Психологія особистості*, 1, 282-288 (Shpak, M. (2011). Emotional intelligence in the context of modern psychological research. *Personality psychology*, 1, 282-288).
- Bar-On, R. (1988). The development of a concept of psychological well-being. *Doctoral dissertation*. Rhodes University, South Africa.
- Mayer, J. D., Salovey, P. & Caruso, D. (2000). Models of emotional intelligence. *Handbook of intelligence*, (pp. 396-420). Camb.: Cambridge University Press.
- Test reviews of the Bar-On Emotional Quotient 360 (2005). *The sixteenth mental measurement yearbook*. Lincoln, NE: Buros Institute for Mental Measurement.

РЕЗЮМЕ

Коваленко Наталия, Гриценко Роман. Исследование гендерных особенностей развития эмоционального интеллекта старшеклассников.

В статье представлен сравнительный анализ определения понятия эмоциональный интеллект в зарубежных и отечественных исследованиях, рассмотрены модели структур эмоционального интеллекта. Представлены результаты проведенного исследования гендерных особенностей развития эмоционального интеллекта старшеклассников. Определено, что эмоциональный интеллект, его компоненты развиты примерно одинаково у представителей обоих полов старшеклассников, несколько выше результаты были выявлены в компонентах эмоционального интеллекта: понимание и контроль собственных эмоций, развитие социальных навыков самое.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, модели эмоционального интеллекта понимание собственных эмоций, контроль мыслей, эмпатия, социальные навыки, мотивация.

SUMMARY

Kovalenko Nataliia, Gritsenko Roman. A study of gender features of the development of emotional intelligence of high school students.

The aim of the study is to identify the gender characteristics of the development of emotional intelligence in high school students.

Research methods. To achieve the goal at different stages of scientific research, the following methods were comprehensively applied: theoretical (analysis, synthesis, comparison, systematization and generalization of scientific sources on the essence and structure of emotional intelligence, empirical data); empirical (the author's questionnaire, created on the basis of the EMINEM questionnaire of emotional intelligence (D.V. Liusin), methods for determining the level of emotional intelligence (N. Hall), methods for determining the level of empathic abilities (V. Boiko) for conducting a study of gender characteristics development of emotional intelligence in high school students.

The study is based on the following provisions: emotional intelligence (EQ) is the ability to be aware of, understand, use and manage emotions, and based on these skills, effectively interact with other people (the "Mixed Model" of D. Goleman, which consists of five components: 1) self-knowledge – understanding of one's own emotions; 2) self-regulation – the ability to control one's own emotions and actions; 3) motivation – the ability to try to achieve a goal; 4) empathy – understanding the emotional state of other people; 5) social skills – the ability to communicate and manipulate).

The survey was conducted on November 18, 2020 on the basis of the Municipal institution Shostka educational complex: a specialized school of I-III levels – lyceum, Shostka City Council, Sumy region. The respondents are students of two eleventh grades: 11-B and 11-C. The total sample consisted of 37 students, including 16 girls and 21 boys.

The average results of the components of emotional intelligence were: understanding of their own emotions: boys – 0.492 (above average), girls – 0.385 (above average); control of their own emotions: boys – 0.316 (above average), girls – 0.071 (average); empathy: boys – 0.529 (above average), girls – 0.513 (above average); social skills: boys – 0.115 (average), girls – 0.068 (average); motivation: boys – 0.363 (above average), girls – 0.259 (above average). Summing up the results of the conducted empirical research, we can say that emotional intelligence and its components are developed approximately equally in representatives of both sexes of high school students, however, the difference can be distinguished in the development of understanding and control of their own emotions, as well as the development of social skills precisely – in these components of EQ there is an advantage of boys over girls.

Key words: *emotional intelligence, models of emotional intelligence, understanding of own emotions, control of thoughts, empathy, social skills, motivation.*

УДК 37.378

Тетяна Кучай

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II, м. Берегово
ORCID ID 0000-0003-3518-2767

Олександр Кучай

Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID 0000-0002-9468-0486

Антоніна Чичук

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
ORCID ID 0000-0002-9982-3634

Наталія Рокосовик

Відкритого міжнародного університету розвитку
людини «Україна» м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-5588-8655

Греба Ілдіко

Закарпатський угорський інституту ім. Ференца Ракоці II
ORCID ID 0000-0002-0764-0858

Вікторія Череп'яна

Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID 0000-0002-1645-2955

DOI 10.24139/2312-5993/2020.10/367-374

ФОРМУВАННЯ В ОСОБИСТОСТІ СВІДОМОГО, ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА, ПРАЦІ, СВІТОСПРИЙНЯТТЯ

У статті проаналізовано особливості формування в особистості свідомого, ціннісного ставлення до навколишнього середовища, праці, світосприйняття. Ціннісне ставлення до праці є визначальною складовою змісту виховання особистості, що спрямована на формування в неї розуміння особистої значущості праці як джерела саморозвитку і самовдосконалення. Ціннісне ставлення до праці є важливою складовою змісту виховання особистості. У процесі формування особистості найважливішу роль грає професійно-трудове виховання, сутність якого полягає в залученні людини до професійно-трудової діяльності і пов'язаних з нею соціальних функцій відповідно до спеціальності та рівнем кваліфікації. Професійно-трудове виховання, із залученням до професії, вирішує низку взаємопов'язаних завдань.